

Elämäkerta hankalasta paperi- persoonasta

Teemu Keskisarja: Vihreän kulan kirous. G. A. Serlachiuksen elämä ja ääriärit. Siltala, Juva, 2010. 350 s.

Göran B. Nilsson kirjoitti jo kohta 20 vuotta sitten *Personhistorisk tidskrift*issä (1994) kahdesta toisilleen vastakkaisesta tavasta tehdä elämäkerrallista tutkimusta. Ns. "laiska hermeneutikko" tutkii suurmiehiä ja -naisia, eikä jaksa saati uskalla kritisoida heitä. Toisessa ääripäässä on tutkimuskohhteensa hukkaava strukturalisti, joka katsoo, että päähenkilö on vaihdettavissa keneen tahansa toiseen. Nilsson luonnollisesti kärjistää ja pitää odotetusti ideaalina näiden ääripäiden parhaiden osien yhdistämistä.

Teemu Keskisarjan kirjoittama elämäkerta käsittelee kauppaneuvos Gustaf Adolf Serlachiusta (1830–1901), joka kuuluu kiistatta

1800-luvun teollisuushistorian keskeisiin toimijoihin. Gösta Serlachiuksen taidesäätiö on rahoittanut työtä, ja tilaaja lienee tyytyväinen lopputulokseen. Vauhdikkaasti kirjoitettu teos ei suinkaan tarkastele päähenkilöä myötäsukaisesti mutta toki hänen toimiaan pääosin ymmärtäen. Kirjoittaja ei kuitenkaan puhu työhön valituista menetelmistä tai sen teoreettisista lähtökohdista juuri mitään.

Kirjan johdanto on itse asiassa teoksen tiivistelmä, joka sisältää sanamuotoja ja jopa viitteitä myöten samoja asioita kuin varsinainen käsittely. Itse olisin sijoittanut nämä tiedot loppulukuun. Tämä on kuitenkin makukysymys.

Perinteiseen ja hyväksi todettuun tapaan Serlachiuksen vaiheet esitetään alussa kronologisesti. Ensimmäisen luvun ("Rojunkettäjä") pitkäkhö 1600-luvulta alkava sukuselvytys tuntuu jossain määrin turhalta. Keskivaiheilla käsittely muuttuu temaattiseksi, mutta noudattaa pääpiirteissään päähenkilön elämänvaiheita ja hänelle keskeisiä episodeja. Keskisarja selvittää Serlachiuksen Mäntän tehtaan liiketoiminnan konkreettisia koukeroita rajoitetusti, mikä on hyvä ratkaisu jo yksin tehtävänrajoituksen kannalta.

Serlachius-elämäkerran omintakeisuus perustuu ennen muuta Teemu Keskisarjan purevaan, nasevaan, jopa kärjistävään tyyliin. Hän tekee usein osuvia huomioita päähenkilöstään ja tämän aikalaisista sekä 1800-luvun liikemiehen toimintaympäristöistä. Kirjoittajalla on harvinainen kyky tiivistää puoleen lauseeseen olennaisin kulloinkin relevanteista konteksteista. Tulkinnat jäävät silti paikka paikoin hieman ohuiksi, kun tarinan jouhevuus voittaa tieteellisen syvyyden. Tärkein tutkimuskirjallisuus koostuu oikeastaan muutamasta keskeisestä teoksesta, joista P. H. Norrménin Mäntän tehdas 1868–1928 (1928) on yksi tärkeimpiä. Keskisarja modernisoikin Norrmé-

nin käsityksiä. Varsin kiusallista on, että työssä ei ole käytetty Mauri Mönkkösen erinomaista Mäntän historiaa (1992), joka käsittelee juuri tätä ajanjaksoa. Lisäksi esimerkiksi SKS:n verkkojulkaisusarjasta Talouselämän vaikuttajat olisi ollut runsaasti hyötyä käsittelyn syventämisessä.

Keskisarja on lukenut laajasti Serlachiuksen kirjeenvaihtoa. Sen perusteella hän luo elävän kuvan tämän "paperiperkeleeksi" ristimänsä erikoislaatuisen miehen vaiheista. Rehevät lainaukset tuovat runsaasti lisätietoja päähenkilön ajattelusta, mutta tässä yhteydessä olisi voinut käsitellä laajemmin kirjeenvaihdon muotoa ja roolia aikakaudella. Näyttää siltä, että Serlachiukselta on monista aikalaisistaan poiketen säilynyt nimenomaan yksityiskirjeenvaihtoa. Tavallisesti liikemiehiltä on säästynyt vain huomattavasti paperinmakuisempaa (!) liikekirjeenvaihtoa, jossa valuutat, velkakirjat, parselit ja erisortiset hintatiedot vaihtoivat omistajaa. Siksi monista muista Serlachiuksen vertaisista värikkäistä persoonista ei ole kerta kaikkiaan tietoja säilynyt. Serlachius näyttää myös itse kirjoittaneen lähes elämänsä loppuun asti suuren osan kirjeistään: monilta muilta aikakauden toimijoilta on säästynyt vain kirjureiden siivoja ja neutraalisti kynäilemiä viestejä. Keskisarjan mukaan 1800-luvun jälkipuolen yrittäjien kirjeistä löytyy parhaimmillaan sisäpiirivitsejä, joiden tulkitseminen nykypäivästä käsin on vaikeaa (s. 68).

Joka tapauksessa edellä sanottu vahvistaa käsitystä siitä, että puutteellisesta koulusivistyksestään huolimatta, tai sen vuoksi, Serlachius oli mitä suurimmassa määrin kirjallinen henkilö. Ainakin osa Serlachiukselle epätyypillisestä karkeasta kielestä näyttää kirjan lähdeviitteiden perusteella liittyneen viestittelyyn sellaisten henkilöiden kanssa, jotka eivät olleet talouselämän vaikuttajia ja jotka eivät siten

kuuluneet suoranaisesti päähenkilön pääasialliseen yhteistyö- tai kilpailijapiiriin. Jo varhemmilta ajoilta tunnetaan liikemiehiä (kuten Abraham Jakob Falander-Wasastierina 1700-luvulta), jotka harjoittivat Serlachiuksen tapaan strategista ajattelua ja suunnittelua nimenomaan mahdollisimman kaukana kirjeenkirjoittajan omilta päämarkkina-alueilta olevien kontaktiensä kanssa.

Keskisarjan kuva tästä ryysyistä rikkauksiin nousseesta kauppaneuvoksesta on kiinnostava. Serlachius itse ei ollut ainakaan pahoillaan, jos häntä pidettiin sankariyrittäjänä ja vastoinkäymisten voittajana. Vauraus oli toki pitkään vekselivetoista. Serlachius oli aggressiivinen, jopa väkivaltainen mies: hän käytti kovaa ja sattuvaa kieltä yhdestä jos toisestakin lähimmäisestään, mutta murjoi myös fyysisesti vastustajiaan ja alaisiaan. Silti Keskisarja pitää Serlachiusta – tarkemmin käsitteen sisältöä määrittämättä – patriarkaalisen järjestyksen parhaiden perinteiden mukaisena hyvänä ja huolehtivana isäntänä, kun kyse oli tehdassalien ja tilusten kansanomaisista "mateista ja majjoista".

Keskisarja luonnehtii Serlachiusta tunneihmiseksi, jonka toiminta ei aina ollut – kenenpä olisi – johdonmukaista tai rationaalista. Vaikka teoksessa Serlachiuksen toimintaa suhteutetaan 1800-luvun talouselämän yleisiin linjoihin, niin silti olisin toivonut tarkempaa analyysiä päähenkilön erityisyydestä tai tyyppillisyydestä ajallaan. Tekijä korostaa Serlachiuksen riskinottoa ja suuruudenhulluutta hankkeidensa läpiviennissä, samoin jopa kevytmielistä velaksi elämistä. Nämä ovat kaikki kiinnostavia havaintoja, mutta varsinkin hänen varhaiset vaiheensa 1860-luvun Tampereella ennen Mänttään siirtymistä osoittavat pyrkimystä riskittömyyteen. Vähävaraisen Serlachiuksen tapa kahmia itselleen, usein kokonaisuudesta tai suurista

linjoista välittämättä, kaikenlaisia liiketoiminnan muotoja viittoajalla edelleen voimissaan olleeseen (joskin häviävään) pyrkimykseen riskien minimointiin monialaistumisella.

Apteekin pito, kananmunafäärit, marjanpoiminta, sienien keräily sekä kaikenlaiset muut tänä päivänä lähinnä nappikaupalta vaikuttavat bisnekset eivät tuoneet Serlachiukselle menestystä. Tosin 1860-luvun jälkipuolisko ei tunnustusti kuulu muutenkaan Suomen taloushistorian tähtihetkiin. Vasta eräänlaiseksi vapaaehtoiseksi maanpaoksi tulkittava lähtö Mänttään teki Serlachiuksesta todellisen riskinottajan, joka erotti hänet monista aikalaisistaan. Kunniastaan arka vähävarainen mies oli Suomen Manchesterissa joutunut huonoon valoon ja siksi on helppo yhtyä Keskisarjan luonnehdintaan Keski-Suomeen menon motiiveista: ”Parempi olla metsäkulman merkkimies kuin keskinkertaisuus tai narri liike-elämän ytimessä.” (s. 112) Luonteva analogia löytyy Jouni Yrjänän tutkimasta ”metsäpirulaisesta” eli Erik Johan Längmanista, jolle ei myöskään löytynyt paikkaa talouden keskustasta.¹

Keskisarja kuvaa, kuinka Serlachius maalasi toistuvasti itse itsensä nurkkaan, minkä vuoksi hän joutui tarttumaan saatavilla olleeseen ainoaan vaihtoehtoon. Kuten kirjoittaja toteaa, ei Serlachiuksen velkataakka ollut yletön, vaikka noin miljoonan markan velat olivat suuri raha, mutta ei suinkaan tavaton 1880-luvun alun teollisuudessa. Kauppaneuvoksen luovuus vekseleiden käytössä pitempiaikaisenkin rahoituksen lähteenä sekä hänen omaperäisen suorasukainen tapansa hoitaa pankkisuhteitaan lienevät pitäneet Mäntän patruunan taseet tiukasti pankkiireiden suurennuslasin alla.

Serlachiuksen sitoutuminen fenomenaaniseen liikkeeseen on kiintoista. Tekijä osoittaa, että kauppaneuvoksella ei ollut muiden teolli-

suudenharjoittajien tapaan menemistä – jos kohta haluakaan – svekomaanien joukkoon. Serlachius käytti monien muiden menestyneiden yritysjohtajien tapaan aina parasta asiantuntemusta asioidensa hoitamisessa, ja palkkasi 1880-luvun alussa juristikseen nuoren helsinkiläisen Rudolf Elvingin, joka oli tuolloin ja paljon myöhemminkin ruotsinmielisten ehdotonta eliittiä. Elving oli myös merkittävä tekijä svekomaanien pää-äänenkannattaja Nya Pressenissä; kyseinen lehti oli samaan aikaan Serlachiuksen ankara kriitikko.

G. A. Serlachiuksella ei ollut asiaa valtiopäiville, sillä porvarisääty ei olisi suin surminkaan ottanut tällaista kuvioiden sotkijaa joukkoonsa. Edelleen Serlachiuksella ei ollut läheisiä suoria suhteita Helsingin virkakoneistoon, joten aikakauden yrittäjille tyypilliset politiikan ja vallankäytön huipulle johtavat väylät puuttuivat. Sen sijaan mänttäläinen hyödynsi julkista sanaa, jossa hänen ehkä kielio-pillisesti vajavaiset, mutta loogisen asiapitoiset tekstinsä saivat vastakaikua. Keskisarja käsittelee lyhyesti päähenkilönsä kenties suurimman voiton eli Pohjanmaan radan kääntämisen Vilppulan kautta kulkevaksi vuosien 1877–1878 valtiopäivillä. Tämä ”poliittinen ihme” olisi kaivannut laajempaa käsittelyä.

G. A. Serlachius johti yritystään käytännössä kuolemaansa (1901) saakka ja tuli samalla syrjäyttäneeksi ainoan poikansa Axelin johdotehtävistä, kun veljenpoika Gösta valittiin firman raha-asioista vastaavaksi johtajaksi vuonna 1900.

Vihreän kullan kirous on mielenkiintoinen esitys tärkeästä aiheesta, ja siinä yhdistetään onnistuneesti päähenkilön persoona ta-

louden kehittämiseen ja kulttuurin tukemiseen.

– PETRI KARONEN

1. Ks. Jouni Yrjänä (2009) Metsäpirulainen. Liikemies Erik Johan Längman (1799–1863) talousjärjestelmän murroksessa. Helsinki.